Mr. sc. Dženan Skelić

DIJETE KAO SVJEDOK: IZJAVNA SUGESTIBILNOST U KONTEKSTU ISTRAŽNOG POSTUPKA

Sažetak

Uzimanje iskaza i (ili) saslušavanje svjedoka u kontekstu procesuiranja krivičnog djela predstavlja osjetljivo područje, koje, već i zbog sitnih propusta u proceduri, kao posljedicu može imati iskrivljene, netačne ili neadekvatne sadržaje, koji procesuiranje mogu odvesti u pogrešnom pravcu, ili rezultirati neosnovanim procesuiranjem. Istraživanja su pokazala da je jedan od najznačajnih ometajućih faktora u zadovoljenju standardnih zahtjeva iskaza sugestibilnost svjedoka, bilo da je ona prouzročena unutarnjom predisponiranošću svjedoka, bilo pretenzijama ispitivača u kontekstu neprimjerenog vođenja razgovora u procesu uzimanja iskaza. Kao posebno osjetljiva kategorija svjedoka, u smislu povišene sklonosti ka sugestibilnosti, ističe se kategorija djece-svjedoka. Ovo je posljedica kako maturacijskog statusa djece na planu kognitivnog razvoja tako i na planu emocionalnog i socijalnog funkcioniranja ove kategorije. Stoga je od velike važnosti poznavati granice mogućnosti djece u kontekstu svjedočenja, odnosno davanja iskaza, ali i osjetljiva područja same procedure uzimanja iskaza. Pri tome poseban naglasak treba staviti na formu pitanja i elemente kako verbalne tako i neverbalne komunikacije na relaciji ispitanik-ispitivač. Ovaj rad je, nadamo se, mali doprinos na području jasnijeg i relevantnijeg provođenja procedure uzimanja iskaza.

Ključne riječi: Svjedok, iskaz, dijete, mentalna dob, izjavna sugestibilnost, projekcija, konformitet.

Uvod

Primijetno je da se u svakodnevnoj kriminalističkoj praksi povećava broj nejasnih, nesigurnih i izmijenjenih svjedočenja. Ovaj

problem je već odavno primijećen u praksi zapadnih zemalja, pri čemu ga je posebno dotatno opteretio porast nesigurnih, nedostatnih i sve češće netačnih optužbi kao posljedica neadekvatnog svjedočenja. Primijetno je da najveći broj ovakvih svjedočenja potječe od strane djece i osoba sa blagim deficitom na planu kognitivnog funkcioniranja, te kod određenog broja emotivno i socijalno neadaptiranih odraslih osoba.

Iako u određenom broju slučajeva ishod, odnosno konačna verzija svjedočenja biva iskrivljena zbog neadekvatnosti svjedoka, najveći broj slučajeva posljedica je neadekvatnog provođenja ispitivačke prakse, pri čemu se prave standardne pogreške u proceduri uzimanja izjave. Ove pogreške bi se mogle tretirati kao namjerne i nenamjerne, ali i jedne i druge za posljedicu imaju intenzivan efekat na polju sugestibilne intervencije u području svjedokove izjave.

U određenom broju slučajeva radi se o povišenoj spremnosti subjekta da reagira na eksplicitno i (ili) implicitno sadržanu sugestiju, dok se u drugim slučajevima radi o kumulativnom efektu uzastopnih kršenja procedure uzimanja izjave, pri čemu često sam ispitivač nije svjestan vlastitog utjecaja na svjedokovu izjavu. Ovo je posebno izraženo u slučajevima u kojima se radi o uzimanju izjava od djece, pri čemu se javlja trend da se sve rjeđe izjave koje su uzete od djece smatraju nerelevantnim za procesuiranje.

Eksperimentalni nalazi ukazuju na to da je, posebno kod mlađe djece, lahko moguće, uzastopnim sugestivnim ispitivanjem, iskriviti sjećanja, pa čak i implantirati sjećanja na događaje koji se nikada nisu ni desili (vidi: Ceci, 1994). Ceci & Bruck (1993) ističu da su osobe sve sugestibilnije što su hronološki i mentalno mlađe.

S druge strane, Undeutsch (1967) nalazi kako, zbog veoma niske sklonosti djece ka namjernom zbunjivanju i laganju odraslih, izjave djece potpadaju pod izjave visoko rangirane na skali vjerodostojnosti.

Iz tog razloga trebalo bi voditi računa o tome da se procedura uzimanja izjave, kako kod odraslih osoba tako posebno kod djece, izvodi na što oprezniji i maksimalno kontroliran način, kako bi se procedura standardizirala i dobila na vrijednosti i vjerodostojnosti, te na taj način osigurala svoje mjesto u svakodnevnoj praksi procesuiranja kriminalnih radnji.

Sugestibilnost u procesu svjedočenja ili davanja iskaza

Izjavna sugestibilnost predstavlja stepen sklonosti osobe da mijenja informacijske sadržaje u svojoj izjavi o nekom događaju, tako što preuzima informacije kojima je izložena u toku službenog propitivanja ili u određenom socijalnom kontekstu (Ceci & Bruck, 1993). Ovakva definicija naglašava otvorenost u vezi s pitanjem varijacija kognitivnih, socijalnih i motivacijskih procesa koje imaju presudnu ulogu i utjecaj u ovome procesu.

Flammmer (1981) ukazuje na efekte protoka informacija u toku procesa uzimanja izjave, pri čemu protok informacija može imati negativan efekat na vjerodostojnost izjave i dovesti do odstupanja izjave od stvarnog sadržaja i konteksta, kao posljedica:

a. ispitivačeve želje za dobijanjem određenih informacija, unutar određenog konteksta, od strane ispitanika,
b. ili kao posljedica ispitivačevog poticanja ispitanika da da određene informacije.

Pri tome, iz samog ispitivanja ispitanik može zaključiti šta ispitivač zna a šta ne, i koje i kakve informacije priželjkuje, odnosno treba. Iz pitanja se nekada lahko da zaključiti kakav se odgovor očekuje i priželjkuje, te kakvi bi i koji odgovori odlikovali kooperativnost i relevantnost. Treba naglasiti kako svako svjedočenje za osobu predstavlja stresogenu situaciju, i prijeteću situaciju, nabijenu određenim stepenom anksioznosti, pri čemu se anksiznost povećava kognitivnom analizom afektivnog statusa, procjenom vjerovatnoće da će se eventualno percipirana (od strane ispitivača percipirana) anksioznost možda protumačiti kao signal da nešto krijemo, tajimo, namjerno prešućujemo ili smo, pak, upleteni u delikt i sl., što dodatno pojačava anksiznost kod svjedoka, ali pojačava i njegovu spremnost da bude maksimalno kooperativan, čak i ako se pri tome radi o prilagođavanju izjave.

Ispitivanje predstavlja dinamički proces sa komponentama razmjene informacija, te je po svojoj prirodi poučavajući, odnosno predstavlja kontekstualno učenje. Ispitanik pomno prati svaku reakciju ispitivača, interpretirajući informacije koje dobija iz domene neverbalne razmjene u procesu komuniciranja, ali i eventualne metatekstualne sadržaje, te konačnu verziju izjave veoma često oblikuje u skladu sa pretpostavljenim očekivanjima ispitivača.

U ispitivanju je uključena, također, i recepcija podudarnosti očekivanih spram preuzetih socijalnih uloga i veza, podržanih kroz pojmove moći i socijalnog utjecaja, konformiteta i saučesništva. Ashova (1956) istraživanja nam ukazuju da smo, shodno našoj, primarno socijalnoj prirodi, skloni snažnom utjecaju socijalnog pritiska i popuštanja pred njim. Socijalni pritisak posebno dolazi do izražaja u kriznim situacijama, pri čemu ogromnu ulogu igra i raspodjela moći između sudionika uključenih u socijalnu interakciju, te socijalnih uloga koje sudionici imaju u generalnom životnom kontekstu. Stoga je za očekivati da se sugestibilnost javlja uz značajnu razliku i u odnosu na socio-ekonomski status svjedoka, njegovu pozicioniranost u društvu, te afektivnu obojenost i kognitivne procjene koje se vezuju za prethodna iskustva u kontaktu sa istražnim organima.

Prema Gudjonssonu (1992), u kojoj mjeri će doći do sugestibilnih efekata u izjavi svjedoka ovisi o prisutnosti sljedećih faktora:

1. efekat sugestibilnosti narasta potenciranjem sugestivnih pitanja, kojima se potiču određeni sadržaji u odgovoru,
2. efekat sugestibilnosti raste proporcionalno slabljenju sjećanja,
3. efekat sugestibilnosti je izraženiji što je veće povjerenje ispitanika u nadmoć znanja i uloge ispitivača,
4. efekat sugestibilnosti je jači što su očekivanja od svjedočanstva i svjedoka nerealnija, i/ili je primijetno neprihvatanje nedostatka i manjka informacija koje ispitanik može ponuditi, te se osoba dovodi u situaciju da kaže više nego što zna,
5. negativni *feedback* od strane ispitivača na one informacije koje ispitanik daje pojačava spremnost ispitanika da popusti pred sugestijom.

Ubacivanje, ispuštanje i mijenjanje informacija u izjavi može biti namjerno - u formi laži, izbjegavanja, prikrivanja i štićenja aktera ili samog ispitanika, te nenamjerno - kao posljedica konfabulacija, zaborava, grešaka u sjećanju, utjecaja naknadnih fantazmi, socijalnog pritiska ili sugestibilnosti ispitanika u procesu propitivanja, posebno kada se radi o višekratnim, opetovanim i dugotrajnim uzimanjima izjava. Generalno, možemo govoriti o

sugestibilnosti kao osobini ličnosti i sugestibilnosti kao posljedici procesa ispitivanja.

Prema Endres, Scholz & Summa (2003), možemo razlikovati slabosugestivne i snažnosugestivne forme pitanja:

I. slabosugestivne forme:
   a. otvorena pitanja, tipa: *Da li si vidio događaj?*, ili: *Šta se onda desilo?*,
   b. određujuća pitanja: *U koliko sati se to desilo?*,
   c. pitanja izbora: *Da li je bila žena ili muškarac?*,
   d. da-ne pitanja: *Da li je muškarac nešto rekao?*,

II. snažnosugestivne forme
   a. pitanja sa izloženim faktima, koja prejudiciraju: *Da li je ukradeni novac stavio u tašnu?*,
   b. prerušena vrednovanja i deskripcije: *Kojom je brzinom X istrčao iz radnje kada si ga vidio?*,
   c. nepotpune disfunkcije u pitanjima izbora: *Je li auto bio crven ili crn?*,
   d. implicirana očekivanja: *Žrtva je tada sigurno zvala u pomoć?*,
   e. pitanja kod kojih je prisutan prosocijalni pritisak (konformitet): *Osobe A i B su rekle da je X to učinio. Zar se ti ne slažeš sa tim?*,
   f. pitanja koja navode na odgovor: *Tada si sigurno čuo pucanj, zar ne?*,
   g. ponovljena pitanja: *Jesi li baš siguran? Je li uzeo novac?*,
   h. negativni *feedback*: *Nemoguće da se ne sjećaš toga!*,
   i. prijetenje i obećanja: *Postavljat ću pitanja dok god mi na njih ne odgovoriš*, *Moraš se sjetiti*, *Bit će ti lakše kada to skineš sa duše*, i sl.

Djeca kao svjedoci ili izvori informacija u istražnom postupku

S obzirom na gore navedeno, pozicioniranost djece u istražnom postupku predstavlja osjetljivo područje u procesu uzimanja izjave, kako zbog njihove naglašene sugestibilnosti, kao posljedice nižeg mentalnog uzrasta i njegovih kvalitativnih odlika, tako i zbog djelovanja brojnih socijalnih faktora raspoređenih u procesu socijalne interakcije, kao što su: niska pozicioniranost društvenog statusa, nejasna izdiferenciranost uloga, percepcija

odraslih, posebno uniformiranih osoba, kao nositelja društvene moći i statusnih uloga i sl..

Djeci je potvrđivanje odrasloj osobi bliže nego oponiranje, zbog toga što, prvo, ne sadrži protivrječje kao čin neljubaznosti i nevaspitanog ponašanja. Drugo, djeca su posebno sklona pristajanju uz konstatacije odraslih kada se nejasno ili nepotpuno sjećaju. Pri tome treba imati u vidu da ponovljena pitanja imaju, isto tako, izuzetno zbunjujući efekat na ovu kategoriju svjedoka (Ceci, 1994). Također, djeca su sklona odgovarati i na besmislena pitanja (npr.: *Šta je teže, žuto ili plavo?*; vidi u: Pratt, 1990).

Djeca se pod sugestijom često mogu *sjetiti* stvari koje se nikada nisu uistinu ni desile (javlja se veoma intenzivno i jasno, ali isfantazirano sjećanje, koje se počinje doživljavati kao stvarno i objektivno), pri čemu se može javiti i intenzivan afektivni naboj u kontekstu tog sjećanja. Osiguravajući faktor od toga može biti instrukcija djeci kako mogu odgovarati i po modelu *ne znam* i *nisam siguran*.

Značajna je i konstatacija koju daje Ekman (1992), kako su djeca u stanju, pa čak i skloni, lagati, izbjegavati i iskrivljavati izjave u onim situacijama u kojima imaju predstavu da time štite sebe i/ili značajne druge osobe iz svoga okruženja (posebno kada se to odnosi na roditelje). Ovo se može odvijati i u onim slučajevima kada, ustvari, prave ugroženosti i nema, već se predstava o njoj javlja na osnovu djetetovog straha od odraslih, posebno uniformiranih lica muškoga spola, te na osnovu tog straha nastalih fantazmi.

Sama komunikacija sa uniformiranim licem za dijete može predstavljati značajan stresogeni faktor. On je posebno naglašen ako je pozadina događaja o kojem dijete svjedoči i lično, afektivno pogodila to dijete, ili nekoga njemu bliskoga. Takve situacije za dijete predstavljaju razvojne gubitke, koji narušavaju dotadašnju sliku svijeta, ugrožavaju postavljene životne ciljeve i mogu biti prijeteće za sveukupan *self-koncept*.

Brandstaetter & Rothermund (1998) navode dva, istovremeno i antagonistička i komplementarna, modela potvrđivanja ili neutraliziranja razvojnih gubitaka, koje grade adaptivni i protektivni procesi:

1. u asimilativnom modusu preovladava tendencija da se aktuelna situacija aktivno promijeni u pravcu podudaranja sa personalnim ciljevima i zahtjevima, te

2. akomodativni modus, u kome se aktuelnoj situaciji prilagođavaju vlastiti ciljevi i zahtjevi.

Ukoliko se niti jedan od dva gore navedena modula ne pokazuje kao adekvatan, ili su, pak, oba nedostupna, moguće je da se, u cilju održavanja *self-koncepta*, javi mehanizam *imunizacije*, koji djeluje tako da prijeteće informacije izbjegne, ili minimizira njihov značaj, učini ih neutralnim i nerelevantnim, što u konačnici može voditi i ka naoko namjernom lažnom svjedočenju. Pri tome značajnu ulogu igra socijalna podrška i njena percepcija od strane pogođenog djeteta.

Wheaton (1985) nalazi dva modela potičuće funkcije socijalnih resursa u procesu suočavanja sa ovakvim kriznim događajima:

1. interaktivni model, pri čemu su socijalni resursi moderatorske varijable, i
2. aditivni model, kod kojega se potiskuje djelovanje stresa, te su resursi intervenirajuće supresorske varijable.

Kao što smo prethodno naglasili, značajan faktor predstavlja i samo vrednovanje situacije, njenih sadržaja i kratkoročnih, odnosno dugoročnih efekata. Prema Lasarus & Folkmannu (1984), kod kriznih situacija možemo govoriti o vrednovanju prvog i drugog reda, koji su presudni za proces suočavanja i prevazilaženja problema. Primarno vrednovanje (primary appraisal) je spontana procjena životnih događaja, a sekundarno (secondary apprasial) je, pak, procjena vlastitih resursa koji osobi stoje na raspolaganu u procesu suočavanja. Lasarus & Folkmann razlikuju:

- vrednovanje kao sporednu stvar,
- vrednovanje kao dobrobit,
- vrednovanje kao izazov,
- vrednovanje kao prijetnju,
- vrednovanje kao štetu.

Ukoliko se kod djeteta, ali i odrasle osobe, jave posljednje dvije kategorije vrednovanja događaja, za očekivati je da se proces svjedočenja, davanja izjave i sl. Počne iskrivljavati, opetovano redefinirati u sadržaju, što sve vodi ka neadekvatnosti i neiskoristivosti tako dobijenih informacija u procesu uzimanja izjave.

Značaj percepcije socijalne podrške i zahtjeva i pritisaka socijalnog okruženja najbolje se vide iz Bierleinove (1994) teorije

o životnoj bilanci, koja se, prema autoru, javlja pri gotovo svakom razvojno značajnom događaju u životu individue. Prema autoru (ibd.), životna bilanca predstavlja vrednovanje životnih događaja zadržanih u sjećanju pred Ja-forumom, forumom okruženja i božijim forumom. Ovaj proces bilanciranja posebno dolazi do izražaja kod prijelaza iz jedne faze življenja u drugu fazu, kao kod:

- događaja prekida (gubitak značajne osobe, gubitak zdravlja i sl.),
- memorijala (godišnjice, rođendani i sl.), koji predstavljaju podsjetnike na određene događaje i njihov značaj,
- iskustava kojima dominira doživljaj konačnosti, konfrontiranja sa smrću, ugroženosti tjelesnog i psihičkog integriteta i sl.

Prva i posljednja kategorija posebno su značajne sa aspekta uzimanja izjave i/ili kod svjedočenja osobe o događajima ili doživljajima koji su vezani za nju lično, a spadaju u prvu i posljednju kategoriju.

Autor (ibd.) pri tome razlikuje tri vrste foruma:

- forum okruženja: pod kojim podrazumijeva signale priznavanja ili odbijanja kroz druge osobe iz okruženja (bilo indivudalno bilo u globalu, na širem društvenom planu),
- Ja-forum: pod kojim podrazumijeva sud savjesti u odnosu na vlastiti život, osjećanja, postupke, misli itd.,
- božiji forum: to je posljednja instanca pred kojom se čovjek treba naći, pri čemu naša predodžba može ići od predodžbe pravednog boga ljubavi, koji sve oprašta, do predstave boga kao nemilosrdnog sudije, koji se ravna prema čistim posljedicama našeg življenja.

Kod djece je posebno izražen efekat bilance u odnosu na prvi forum, a u rijetkim slučajevima i na posljednji. Kategorija Ja-foruma manje je zastupljena, sve do adolescentne dobi.

Bierlein (ibd.) navodi kriterije na osnovu kojih osoba svodi bilancu, razvrstavajući ih u slijedeće kategorije:

- ispunjenje normi, uspjeh u životu, životno djelo, predanost;

- ispunjavanje propisa (društvenih, božijih), samokritičnost;
- vjernost samome sebi, životni ciljevi, pozitivna rezignacija i sl.

Značajnu ulogu u percepciji situacije, njenom vrednovanju, te popuštanju pred sugestibilnim sadržajima igra mentalna dob osobe, i, shodno toj dobi, pridružene kognitivne sposobnosti i slika svijeta na kojoj počiva sveukupno funkcioniranje jedinke. U kontekstu *normalnog* razvoja, Piaget (1969) naglašava stupnjevitost kognitivnog razvoja i prateće emocionalne zrelosti, te razlikuje slijedeće razvojne faze:

1. senzomotorna faza (do 2. god.) - svijet djeteta je odveć egocentričan, nema jasne diferencijacije između *Ja* i *ne-ja*, ne postoji mogućnost zauzimanja ili predstavljanja pozicije *drugog*. U kontekstu tematike kojom se ovdje bavimo, treba naglasiti da je u ovom uzrastu neprimjereno očekivati analizu relacija, ili procjenu namjera sudionika određene situacije. Eventualno, ali još uvijek sa rezervom, moguće je dijete u ovome uzrastu koristiti kao izvor prepoznavanja učesnika određenog događaja, pošto je diferencijalna percepcija u ovome uzrastu izraženija nego u narednim etapama razvoja.[35]
2. Prekauzalna faza (do 7. god.) - mišljenje je još uvijek Ja-centrirano, dijete je lahkovjerno, ali se vremenom uči stavljati u poziciju drugih. Još uvijek nije u stanju prepoznavati pozadinske namjere, te stoga nije pouzdan svjedok u kontekstu procjene eventualnih namjera učesnika određenog događaja, niti adekvatno tumači kontekstualne relacije. Primjereno je koristiti informacije vezane za sadržaj određenog događaja, ali ne i njegov temporalni okvir. Pri tome treba biti oprezan u odnosu na konfabulirane sadržaje, kojima dijete pokušava nadomjestiti rupe u sjećanju, što se posebno često javlja kod insistiranja ispitivača.
3. Faza konkretnih operacija (do 12. god.) – dijete više nije intuitivno, može reverzibilno misliti i otpočinje se koristiti apstraktnim pojmovima, ali većina

[35] Djeca su na ovome stupnju razvoja u stanju razlikovati sitne razlike u likovima, objektima i sl.

kompliciranih apstrakcija ostaje mu nedostupna. Prepričavanje događaja je potpunije i adekvatnije i u odnosu na temporalni okvir, nakane sudionika su djelimično obuhvaćene razumijevanjem situacijskog konteksta. Značajan faktor ometanja predstavlja sklonost djece u ovome uzrastu da daju očekivane (konformističke) odgovore i da pokazuju snažnu tendenciju ka kooperativnosti sa autoritetima.

4. Faza formalnih operacija (od 12. god.) – dijete apstraktno misli, te barata i složenim apstraktnim pojmovima. Svjedočenje je sadržajnije i može obuhvatiti gotovo sve aspekte situacije. Međutim, u ovome uzrastu prisutno je nešto izraženije nepovjerenje, te značajno prisustvo tendencije da se procijene pozadinske namjere i očekivanja drugih, što, također, može voditi ka nepouzdanoj izjavi ili svjedočenju.

Piaget (1969), također, razlikuje dvije faze u moralnom razvoju, i to:

1. heteronomnu, za koju su tipične intelektualna i emocionalna nezrelost, nemogućnost stavljanja u poziciju drugog, uz snažnu izraženost ovisnosti o odraslima. O tome da li je nešto ispravno ili ne zaključuje se na osnovu rezultata, odnosno posljedica (bilo pozitivnih bilo negativnih), ili njihovog izostanka. Pozadinski motivi su teško raspoznatljivi, a pravila se doživljavaju kao svevažeća. Dijete u ovome uzrastu veoma je osjetljivo i na najmanje primjese sugestibilnih sadržaja.
2. Autonomna faza - za koju je specifična viša intelektualna zrelost i samostalnost. Dijete je u mogućnosti staviti se u poziciju drugoga i raspoznati pozadinske motive, a pravila doživljava kao promjenljive socijalne dimenzije. Sugestibilnost je manje prisutna, ali još uvijek su moguće snažnosugestibilne forme, posebno one koje su obojene socijalnim pritiskom, konformitetom i očekivanjima osoba koje su nosioci značajnih uloga i socijalnog statusa i moći.

Polazeći od Piagetovih kognitivnih razvojnih faza, Kohlberg (1971) izvodi slijedeće faze moralnog razvoja, i to:

1. predkonvencionalna:
   a. faza orijentirana ka kazni i strahopoštovanju,
   b. faza orijentirana ka hedonizmu i konkretnom reciprocitetu;
2. konvencionalna i pragmatična:
   a. *dragi-dječak-orijentacija* - faza dobrih intencija,
   b. orijentacija ka zakonu i redu (moralno i religijsko jedinstvo);
3. postkonvencionalna - principijelni moral dolazi do izražaja;
4. legalistička - faza legalističkog ugovornog mišljenja i priznavanja demokratskih principa u smislu prava većine;
5. faza univerzalnih etičkih principa - pokazuje orijentaciju ka univerzalnim etičkim principima i jedinstvu sa svijetom te pojavu međusobnog poštivanja i uvažavanja.

U principu, Kohlbergova teorija obuhvata još dvije faze:

1. premoralnu fazu, koja se javlja prije svih, i
2. kosmičku fazu, ili bezgraničnu, koja je određena pitanjima bitka, jedinstvenosti na kosmičkoj razini i sl. te se može povezivati sa misticizmom.

Kao što se iz strukture faza može vidjeti, osobe koje se nalaze u prve dvije faze moralnog razvoja lahko podliježu socijalnom pritisku i utjecaju očekivanja od strane autoriteta, posebno kada se radi o uniformiranim osobama.

U praksi je čest slučaj korištenja projektivnih tehnika u radu sa djecom, kako bi se zaobilaznim putem došlo do informacija o određenim događajima, te se izbjeglo eventualno djejstvo sugestibilnih intencija u komunikaciji sa djetetom. Međutim, ni ove tehnike nisu bez izražene mane, stoga što u značajnoj mjeri ovise o interpretaciji ispitivača, te postoji velika opasnost od unošenja u interpretaciju njegovih vlastitih očekivanja, iskustava, *hello-efekta* vezanog za prethodne informacije koje su ispitivaču poznate u vezi s događajem i sl.

Sve se izjave - kada su u pitanju djeca, a u odnosu na projektivne tehnike i njihove sadržaje - moraju, također, uzimati sa izvjesnom dozom rezerve, s obzirom na mogućnost prisustva isfantaziranih sadržaja u projekciji.

Razni artefakti, naravno, mogu biti okidači sjećanja. Ali, posebnu pažnju treba obratiti na stepen afektivne obojenosti, koji

može biti presudan faktor u procjeni vjerodostojnosti izjave, s obzirom na obaveznu emocionalnu obojenost traumatskog pamćenja, odnosno specifičnog, u afektivnom kontekstu propraćenog, sjećanja, kod kojeg se, uglavnom, ne može ni govoriti o karakterističnom sjećanju, već o opetovanom proživljavanju. Međutim, moguće je i da do afektivnih praćenja sjećanja dođe i kod instaliranih sjećanja, koja se povezuju sa fantazmama djeteta o eventualnom događaju, ili, čak, sličnom sadržaju kojem je dijete bilo izloženo putem medija a ostavilo je snažan afektivni utisak na dijete.

Zaključak

Na osnovu prethodnih konstatacija i iznesenih, kako teorijskih tako i istraživački fundiranih, stajališta, može se naglasiti kako za sprovođenje adekvatne i relevantne procedure uzimanja iskaza, posebno kod djece, treba obratiti pažnju na slijedeće:

- hronološki i mentalni uzrast svjedoka, te na osnovu njega korigirati očekivanja u procesu uzimanja iskaza.
- Pri tome presudnu ulogu igraju kognitivni i afektivni aspekti funkcioniranja ispitanika, njegovo vrednovanje situacije na koju se iskaz odnosi, te socijalne, ideološke, vrednosne i druge orijentacije.
- Procedura uzimanja iskaza treba biti standardizirana, uz preferiranje slabosugestivnih formi pitanja, te uz vođenje računa o mogućnosti neverbalnog prijenosa sugestivnih informacija upućenih od ispitivača ka svjedoku.
- Treba izbjegavati ponovljena propitivanja. Smjer informacija treba prepustiti iskazu ispitanika, bez tendencije navođenja, prizvuka očekivanja i sl.
- Projektivne tehnike u radu sa djecom mogu se koristiti samo kao eventualni okidači sjećanja i kao orijentir za daljnje usmjeravanje istrage, a ne kao dokazni materijal.
- Dječije iskaze uvijek treba uzimati sa rezervom, zbog eventualnog prisustva fantazmi u procesu konfabuliranja, te stoga iskaz treba provjeriti, posebno ako nalazimo sadržaje koji se često opetuju kroz medije (TV, internet i sl.)

Neophodnost standardiziranja procesa uzimanja iskaza, te razvojno-psihološke edukacije osoba koje uzimaju iskaz u

krivičnom postupku, postavlja se kao neminovnost, posebno kada se radi o specifičnim kategorijama svjedoka, kao što su to djeca. Izraženo veća tendencija djece da podlegnu sugestibilnim sadržajima može se u značajnoj mjeri kompenzirati standardiziranošću procesa uzimanja iskaza, te ne bi trebala predstavljati presudni momenat u odbacivanju djece kao relevantnih svjedoka u krivičnom postupku.

LITERATURA

- Asch, S.E. (1956), Studies of independence and conformity, Psychological Monographs, No. 70 , 1-70
- Bierlein, K.H. (1994), Lebensbilance: Krisen des Aellterwerdens meistern- kreativ auf das Leben zurueckblicken, Claudius, Muenchen
- Brandstater, j. & Roth., K. (1998), Bewaeltigungspotentiale in hoeheren Alter: adaptive und protetctive Processe, In: Kruse, psychosoziale Gerontologie, Bd. 1. Jahrbch der medizinischen psychologie, Hogrefe, Goetingen, 222-236
- Ceci, S. J. (1994), Cognitive and social factors in children's testimony, In B. D. Sales & G. R. VandenBos (Eds.), Psychology in litigation and legislation (S. 11 54), DC: American Psychological Association, Washington
- Ceci, S. J. & Bruck, M. (1993), Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis, Psychological Bulletin, 113, 403- 439
- Ekman, P. (1992), Warum Kinder lügen, Heyne, München
- Endres, J., Scholz, O.B. & Summa, D. (2003), Aussagesuggestibilität bei Kindern Vorstellung eines neuen diagnostischen Verfahrens und erste Ergebnisse,
- Flammer, A. (1981), Towards a theory of question asking, Psychological Research, 43, 407-420
- Gudjonsson, G. H. (1992), The psychology of interrogations, confessions and testimony, Wiley, Chichester
- Kohlberg, L & Turiel, E. (1971), Moral Development and Moral Education, u: Psychology and Educational Practice, Lesser, G. (ed.), Scott, Foresman and Co., London
- Lasarus, R.S. & Folkmann, S. (1984), Stress, aprassial, and coping, Springer, New York

– Piaget, J. & Inhelder, B. (1969), The psychology of the child, Basic Books, New York
– Pratt, C. (1990), On asking adults and children bizarre questions, First Language, 10, 167 175
– Undeutsch, U. (1967), Beurteilung der Glaubwürdigkeit von Zeugenaussagen, In U. Undeutsch (Hrsg.), Handbuch der Psychologie, Band 11: Forensische Psychologie (S. 26 181), Hogrefe, Göttingen
– Wheaton, B. (985), Models for the stress-buffering funkcions of coping ressources, Journal of Health and social Behavior, 26, 352-364

A CHILD AS A WITNESS

Summary

Taking a statement and/or hearing a witness, in the context of processing a crime, represents a sensible field, which, already for some omissions in the procedure, as a consequence, can have distorted, not exact and inadequate contents, which can lead the processing to wrong direction, or result with unjustified processing. The researches have demonstrated that one of most disturbing factors in satisfying the standard requests is the suggestibility of a witness, either caused by his internal pre-disposition or by inquirer's pretensions in a context of inadequate leading the conversation in process of taking a statement.

As an especially sensible category of witnesses, in a sense of increased inclination to the suggestibility, the category of children witnesses is enhanced. This is a consequence both of a maturely status of the children, at a plan of cognitive development, and of a plan of emotional and social functioning of this category. That is why the knowledge is of a great importance, of a child's possibility limits in the context of witnessing, respectively of giving a statement, and of the sensible fields too of the procedure itself. By that a special enhancement is to be put on the form of questions and verbal and non verbal elements of in the relation inquiry – inquirer. This work, we hope, is a small contribution in the field of more clear and relevant effectuating the procedure of taking a statement.

Key words: witness, statement, child, mental period, statement suggestibility, projection, conformity